

Особливості викладання соціології у системі вищої освіти

У статті розкрито питання викладання соціології у вищих навчальних закладах, застосування активних, інтерактивних методів навчання. Охарактеризовано особливості використання при вивченні соціології завдань на вирішення проблемної ситуації, дискусії, навчальних ігор, тестування. З'ясовано, що ефективність застосування новітніх методик навчання досягається поряд із використанням традиційних.

Ключові слова: соціологія, активні методи навчання, інтерактивні методи навчання, традиційні методи навчання

Features of teaching of sociology in the system of higher education

The question of teaching of sociology in higher education is exposed in the article. The aim is to study the application of active and interactive methods of studies sociology. The tasks on the decision of problem situation, discussion, train games, testing at the study of sociology are described. It is found out, that is achieved efficiency of application of the newest methods of studies next to the use of traditional.

Keywords: sociology, active methods of studies, interactive methods of studies, traditional methods of studies

Упровадження разом з традиційними інноваційних технологій навчання у вищій школі викликане змінами, що відбуваються в сучасному житті у відповідь на його суперечність, складність, невизначеність і відносну непередбачуваність. Якщо в період меншої динамічності суспільних процесів ставилося завдання лише пошуку засобів зменшення невизначеності, то нові реалії примушують не тільки вчитися дії, але і ефективно діяти в умовах, які пропонує суспільство. Рішення професійних завдань сучасному фахівцю буде під силу лише при високодинамічному стилі мислення і оволодінні новими способами діяльності. Тому інтенсивніше починають розроблятися спеціальні інноваційні методики, у т.ч. і педагогіко-психологічні.

Проведені дослідження показують, що традиційні форми і методи навчання, обмежуючись, головним чином, організацією процесу передачі студентам різноманітної інформації, необхідної для їх подальшої діяльності, відрізняються низьким ступенем ефективності. Передача студентам навчальної інформації і формування у них професійних навиків відбувається у недостатній мірі.

Навчальний процес, обмежений лекційним викладом матеріалу (інформаційно-пізнавального типу), необхідно доповнювати технологією оволодіння не готовою істиною, а методиками, що дозволяють визначити шлях знаходження істини. Інакше у студентів поступово виробляються навик і звички до некритичного, байдужого, нетворчого засвоєння знань.

Методи навчання пов'язані з рівнем розвитку суспільства, науки, техніки і культури. Сучасна школа висуває свої вимоги до методів навчання. Це стосується і розбудови української освіти загалом, й удосконалення методики навчання зокрема. Таким чином метою даного дослідження стало вивчення ефективності методів навчання у викладанні соціології в системі вищої освіти. Ця проблема знаходиться на етапі розробки, вона у колі наукових зацікавлень українських та російських вчених: Р.Руденка, В.Воловича, В.Лавриненка, С.Шаронової та інших.

Ефективність навчання в системі сучасної освіти залежить від уміння викладача обрати метод чи прийом навчання в конкретних умовах для кожного заняття. Ще зовсім недавно, у 1980-1990-их роках, педагоги були захоплені активними методами навчання. Пошук і відкриття нових ресурсів стимулювання пізнавальної діяльності студентів і впливу на мотивацію до навчання був характерний цьому періоду. Упровадження даних методик і методів давало певний ефект якості педагогічної дії, з одного боку, і якості засвоєння матеріалу, що вивчається, з іншого. Проте окремо ці методи і методики не набули масового поширення серед викладачів, оскільки вимагають певного складу мислення, сприйняття або індивідуальних специфічних особливостей. Іншими словами, вони відкривають професійні резерви особи викладача, але не є універсальними для всіх. Важливість інтерактивного підходу полягає у тому, що він не пропонує заміну традиційних методів і методик навчання на активні, але дає широкий спектр пошуку для реалізації їхнього головного завдання – підвищення якості викладання. При цьому викладач завдяки постійному контролю його діяльності через оцінку і сприйняття учнів і наявності форми курсу

за вибором вимушений удосконалювати свою майстерність і поглиблювати свої знання. Таким чином, принцип – прямий доступ до даних із збереженням логічних зв'язків між ними, – в полі активних методів викладання [13, 130].

На сьогодні велика роль відводиться інтерактивним методикам навчання. Термін "інтерактивний" прийшов з теорії гіпертекстового простору, де здійснення безпосередньої взаємодії з інформацією відбувається на основі побудови інформаційних систем, що забезпечує прямий доступ до даних із збереженням логічних зв'язків між ними; представлення текстової і мультимедійної інформації у вигляді мережі зв'язаних між собою текстових й інших файлів; наявність особливого універсального доброзичливого інтерфейсу.

Інтерактивна методика – це поєднання у викладацькому процесі різних активних методів викладання, їх тісне взаємопроникнення і взаємодія, що дозволяє добиватися найефективнішого засвоєння предмету вивчення.

Які ж особливості викладання соціології у вищій школі? Які типи і види завдань рекомендується використовувати при вивченні даної науки? Розглянемо спочатку класифікацію типів навчальних завдань:

- змістовно-інформаційні, логічні, лінгвістичні, або знакові, психологічні;
- навчальні і практичні (ділові, виробничі);
- завдання для навчальних форм роботи і самостійної роботи у позанавчальний час;
- завдання для тих, що навчаються на стаціонарній, заочній, вечірній, екстерній, дистанційній формах навчання;
- завдання із загальних (базових) курсів і спеціальних курсів;
- завдання для майбутніх і вже працюючих педагогів [4, 26-34].

Може бути запропонована й інша класифікація, що включає використовувані види навчальних завдань. У викладанні соціології можливі різні варіанти цієї класифікації. Важливо, щоб заняття з соціології включали використання таких навчальних завдань: завдання на вирішення проблемної ситуації, дискусію, навчальні ігри, написання рефератів, тестування тощо.

Для створення проблемної ситуації необхідно, щоб поставлене питання було дійсно проблемою (навчальною, науковою або практичною), було розраховане на мислення, а не на просте запам'ятовування, мало чітку спрямованість, було

сформульовано з урахуванням ступеня підготовленості студентів, представляло б інтерес для них [8, 156-159].

Метод дискусії ґрунтується на обміні думок між студентами, студентами і викладачами, вчить самостійно мислити, здійснювати практичний аналіз і ретельну аргументацію висунутих положень, поваги до думки інших. Навчальна дискусія використовується під час спільного розв'язання проблеми. Навчальна дискусія створює оптимальні умови для попередження можливих помилкових тлумачень, для підвищеної активності студентів і міцності засвоєння ними матеріалу. Вона вчить прийомів аргументування, наукового доведення. Участь у дискусії виховує вміння активно обстоювати власну точку зору, критично підходити до чужих і власних суджень. Але цей метод тільки тоді дає бажаний результат, коли навчальний процес проходить в атмосфері доброзичливості, що дає змогу кожному висловлюватися, не боячись осуду, скептицизму тощо [7, 40].

Участь в дискусії може відбуватися на семінарі за одним з питань плану або в спеціально підготовленому диспуті, що проводиться замість звичного семінару, а також у позанавчальний час. Студенти можуть виконувати фіксовані завдання викладача. Наприклад, вони можуть підготуватися до обговорення результатів соціологічних досліджень, розробити тези вступного слова, яке визначить проблему і викличе суперечку, зробити відеозапис або грамзапис бесіди або суперечки і т.д.

Наступним важливим для процесу вивчення соціології методом є метод пізнавальних ігор, тобто спеціально створена захоплююча розважальна діяльність, яка має неабиякий вплив на засвоєння студентами знань, набуття умінь і навичок. Гра у навчальному процесі забезпечує емоційну обстановку відтворення знань, полегшує засвоєння навчального матеріалу, створює сприятливий для засвоєння знань настрій, заохочує до навчальної роботи, знімає втому, перевантаження [1, 34].

Як відомо, будь-яка гра – це ролева взаємодія умовно протидіючих груп у формі розваги або змагання з приводу досягнення певної мети. Навчальна гра запозичує із звичної гри змагання, протидіючі групи, ролеву поведінку її учасників, розважальний елемент і переводить групову взаємодію із сфери розваги в площину «реальної» поведінки студентів у виробничих, суспільних умовах. Моделі цих умов конструюються засобами навчального процесу, так, щоб в них містилася висока концентрація складних ситуацій, призначених для вирішення учасниками гри, і щоб

імітовані при цьому процеси відображали життя, а рішення – сучасний рівень науки [5, 121-164].

Ознаками навчальної гри є: імітація навчальними засобами виробничих або суспільних умов, прямо пов'язаних з однією з тем курсу; проблемне конструювання етапів гри і ситуацій; колективне вирішення завдань її учасниками; змагальний рух до мети; ролева взаємодія студентів; дотримання прийнятих в грі правил; суспільна значущість досягнутого в грі результату. Важливим є інтерес студентів до проблеми. Навчальні ігри не можуть бути дуже тривалими, оскільки обмежені об'ємом занять. Можна виділити два типи навчальних (дидактичних) ігор: пізнавальні і ділові (виробничі) [9, 64-78]. За допомогою гри на заняттях відбувається моделювання життєвих ситуацій, що викликають інтерес до навчальних предметів.

Тестування – одна із форм контролю знань студентів. За останні роки тестування стало популярним, ним стали захоплюватися в системі освіти. Педагогі-соціологи не залишилися осторонь: хоча не так активно, та розробляють тести, вивчають для цього досвід зарубіжних колег.

У літературі існує кілька визначень поняття “тест”. У одному випадку під тестом мається на увазі гра, достатньо захоплююча і пізнавальна; у іншому – це випробування, що полягає у тому, що випробовуваному пропонується вирішити одне або декілька завдань, а може бути їх системою, спрямованою на визначення тих або інших його здібностей (пам'яті, уваги, швидкості реакції і т. д.). Але при всій різноманітності визначень всі сходяться на тому, що тест – це об'єктивний вимірювальний інструмент, але інструмент особливий [7, 49].

Тест звичайно складається з двох частин: стимулюючого матеріалу (завдання, інструкція, питання) та вказівки щодо реєстрації або інтеграції одержаних відповідей і їх оцінка.

Типова для тестів стандартизація ситуації забезпечує їм, на відміну від «вільного» спостереження поведінки, велику порівнянність і, як наслідок, велику об'єктивність результатів. Щоб забезпечити одноманітність умов тестування автор тесту дає докладні вказівки щодо його проведення, використовуваних матеріалів, тимчасових обмежень, усних інструкцій, способів інтерпретації питань й інших деталей проведення тесту. Іншим важливим етапом в стандартизації тесту є визначення емпірично встановлених норм (тобто нормальне або середнє виконання).

Виділяються три взаємозв'язані критерії якості тестової інформації: об'єктивність, надійність і валідність.

До тестування пред'являється ряд організаційних вимог. Жодному студенту не дається ніяких переваг, всі відповідають на одні і ті ж питання, в однакових умовах. Наперед розроблена система оцінок результатів застосовується до всіх студентів однаково, без виключення. Застосовуються відповідні заходи по запобіганню спотворенню результатів (списування, підказки і т.п.), а також запобіганню просочуванню інформації про зміст текстового матеріалу (до проведення тестування). Тестування необхідно проводити регулярно: на початку, в середині, наприкінці процесу навчання.

Тести можуть бути використані як для самоперевірки знань студентами після роботи над кожною темою, а можуть використовуватися як форма підсумкового контролю. Мета одних тестів – перевірка знання термінів, основних понять, творів, наукових шкіл, розуміння проблеми, що вивчається, або її вирішення. Мета інших – стимулювати пошук істини; визначити позицію автора твору (якщо в тесті йдеться про концепцію, наукові напрями, ідеї книги або статті), що вивчається, а також особисте відношення виконуючого тест до представлених питань; провести соціологічний аналіз і ін. [9, 78-82].

Оцінка за тестування у жодному випадку не повинна розглядатися як єдина, підсумкова. Вона може складати лише частину балів загальної оцінки за всі види роботи з предмету протягом семестру або навчального року, хоча і впливає на неї. Однак тестова перевірка може виявити лише знання фактів, але не здібності, вона заохочує механічне запам'ятовування, а не роботу думки, до того ж потребує багато часу для складання програм [3, 276].

Вибір методу значною мірою залежить від навчальної дисципліни. Окремі методи успішно використовують у процесі вивчення всіх навчальних дисциплін (наприклад, пояснення, дискусія), інші – лише певної групи предметів (наприклад, проведення соціологічного дослідження).

Ще давньогрецькій мислитель Геракліт наголошував, що «багатознавство не є мудрістю». Ці слова любив повторювати і великий німецький філософ Г. Гегель. Мудрість дають ті знання, які приведені в логічну систему, коли людина одне положення може пов'язати з іншим, застосувати його, співвіднести з реальними

умовами, зробити висновки [12, 53].

Методи навчання, які використовуються при викладанні соціології, повинні відповідати освітній і виховній меті, змістові освіти, виховувати всебічно розвинених особистостей, які б мали широку освіту й свідомо використовували свої знання і здібності на користь держави, суспільства. Особлива увага на сьогодні звертається на методи, що потребують свідомого підходу, активності, самостійності й творчості у навчально-пізнавальній діяльності. Процес навчання визначається системою дидактичних принципів, що впливають із його закономірностей. Дидактичні принципи слід враховувати й під час вибору методів навчання, за допомогою яких викладач повинен поступово, систематично навчати студентів, подавати їм навчальний матеріал доступно, наочно, науково, дбати, щоб вони виявляли самостійність та активність і свідомо засвоювали його.

Сьогодні у вищій школі відбуваються зміни у викладанні соціально-політичних наук (у т.ч. соціології) їх змісті, структурі, формі і методах. Різко змінилися вимоги до фахівця з вищою і середньою спеціальною освітою. Зараз після закінчення навчального закладу він повинен розраховувати на себе, на свої можливості, здібності, знання, уміння і навички; уміти адаптуватися в новій обстановці; швидко і творчо вирішувати поставлені життям проблеми. Допомогти йому в цьому і повинне використання у викладанні дисциплін активних, інтерактивних, стимулюючих методів навчання.

Джерела та література:

1. Бондар В.Н. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. – К., 1996. – 136 с.
2. Добренєков В., Кравченко А. Фундаментальная социология. В 15 т. – Т. 1: Теория и методология. – М., 2003. – 908 с.
3. Игровые методы прикладной социологии // Социология труда. – М., 1993. – С. 276.
4. Кравченко А. Социология. Учебник для вузов. – М., 2001. – 508 с.
5. Макаревич Е.Н. Игровые методы в социологии: теории и алгоритмы. – М., 1994. – 241 с.

6. Общая социология: Учебное пособие / под ред. А.Эфендиева. – М., 2002. – 654 с.
7. Руденко Р.И. Практикум по социологии. – М., 1999. – 447 с.
8. Руденко Р.И. Традиционное и инновационное в преподавании социологии и политологии // Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология. – 1997. – № 3. С. 156-167.
9. Силласте Г.Г. Интерактивные методы преподавания курса социологии. – М., 2002. – 118 с.
10. Социология: Учебник для вузов / под ред. В.Лавриненко, Н.Нартов, О.Шабанова. – М., 2003. – 407 с.
11. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / під ред. В.Воловича. – К., 1998. – 736 с.
12. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний словник-довідник / уклад. В.Піча, Ю.Піча, Н.Хома та ін. – К., Львів, 2002. – 480 с.
13. Шаронова С.А. К вопросу об интерактивных методах в преподавании курса социологии // Социс. – 2004. – № 12. – С. 130-132.